

Қ. Ералин

п.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан (kuandyk.yeralin@ayu.edu.kz)
ORCID: 0000-0002-1669-0101

Қазақстан бейнелеу өнеріндегі Абай образы

Андатпа

Мақалада бейнелеу өнеріндегі «образ», «көркем образ», «портрет», «көркемдік өлшем» түсініктеріне анықтама беріледі. Ұлы даланың даңқты акыны Абай Құнанбаевтың образын жасауға қатысқан графика, кескіндеме, мүсін, қолөнер шеберлерінің көркемдік еңбектеріне шолу жасалады. Акынның көркем образдарының өлшемдері – идея, композиция, колорит, орындау шеберлігі нақтыланады. Суретші-график Әбілхан Қастеев, Евгений Сидоркин, суретші кескіндемеші Нағимбек Нұрмухаммедов, мүсінші Хакимжан Наурызбаев шығармашылықтарындағы көркемдік өлшем әдістері анықталады. Акынның көркем образының көркемдік өлшемдерін оқып білудің әдістемесі, бағдарлама мазмұны, құрылымдық моделі сипатталады. Бейнелеу өнеріндегі Абай образын оқып білудің тәжірибелік зерттеу нәтижелері талданып, жас ұрпаққа Ұлы Абай образы арқылы көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру нұсқаулары ұсынылады.

Кілт сөздер: образ, көркем образ, көркем өлшем, идеялық мазмұн, композициялық шешім, картина колориті, суретші шеберлігі.

К. Eralin

doctor of pedagogical sciences, professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan, Turkestan (kuandyk.yeralin@ayu.edu.kz)
ORCID: 0000-0002-1669-0101

Artistic Dimension of the Image of Abay in the Visual Arts

Abstract

The article defines the concept of "image", "artistic image", "portrait", "artistic dimension" in visual art. It indicates the artistic activity of masters of graphics, painting, sculpture, applied art to create an artistic image of the great poet of the Kazakh people. The author concretizes the units of artistic measurement of the image of the poet of the great steppe in the visual arts in the dimension: idea, composition, color, and technique of execution. The methods of artistic measurement in the works of graphic artist Abilkhan Kasteev, Yevgeny Sidorkin, painter Nagimbek Nurmukhammedov, and sculpture of Khakimzhan Nauryzbayev are determined. The model, program and method of artistic measurement of the poet's image are characterized. The results of an experimental study on the study of the image of Abay in visual art are analyzed. It offers methodological recommendations for studying the artistic image of the great poet Abay as a means of artistic education and aesthetic education of the younger generation.

Keywords: image, artistic image, artistic dimension, ideological content, compositional solution, color of the picture, skill of the artist.

Еліміздегі «Мәдени мұра», «Рухани жаңғыру» атты бағдарламаларымен қатар, мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы мәдениет, тәрбие мен білім беру саласындағы көкейкесті мәселелерді шешу жолдарын көрсететін құжаттар ретінде қабылданады [1, 1 б.].

Ұлы дала бейнелеу өнері тарихында Абай бейнесін зерттеу проблемасы бұрыннан көңіл аударып келеді. Бірақ ақын Абайдың бейнелеу өнеріндегі образы өз алдына жеке дара өнертанымдық зерттеу нысаны болған емес. Зерттеушілердің еңбектерінде Ұлы Абай образы Қазақстан бейнелеу өнерінің даму тарихымен байланысты қарастырылады. Абай бейнесі суретшілердің негізгі тақырыптарының қатарынан орын алады [2, 45 б.].

Абай образын ашуда суретшілер портрет, пейзаж және тұрмыстық жанр мүмкіндіктерін молынан қолданған. Бейнелеу өнерінде Абай образын жасауға негіз болған дерек көздері ақынның екі фотосуреті. Біріншісі – 1896 жылы Семейде фотограф Н.Г. Кузнецов түсірген Абайдың ұлдары Ақылбай және Төреғұлмен түскен көлемі 13х9 см фотосуреті [3, 5 б.]. Суретті М. Әуезов 1941 ж. 6 ақпанда Семейдегі Абай мұражайына тапсырған. Екіншісі – 1903 ж. 1 қаңтарда Жидебайдағы үйінің ішінде түскен фотосурет, көлемі 23х13 см. Бұл фотосурет Алматыдағы М. Әуезов мұражайында сақталған.

Абайдың 1903 жылғы түскен фотосуреті.

Көптеген суретшілер бейнелеу өнеріндегі Абай шығармалары станоктық қондырғылық және монументалдық тұрғыда көрінуімен ерекше көркемдік өлшем үлгісін көрсетеді. Қазақстан суретшілері Абай образын жасауда бейнелеудің графика, кескіндеме, мүсін, қолданбалы өнер, дизайн салаларын қамтыған. Егер бейнелеу өнеріндегі Абай образын зерттеуге оның шығармаларының көркемдік өлшем бірліктерін анықтау проблемасын қосатын болсақ біздің зерттеудің көкейкестілігі онан да арта түседі. Себебі бейнелеу өнеріндегі Абай образын зерттеу үшін оның нақты көркемдік деңгейлерін өлшеу қажет. Қандай мониторинг жасасақ та бізге ең алдымен өлшемдер деңгейін анықтау мақсаты бірінші кезекте тұрады [4, 23 б.].

Абайдың 1896 жылы түскен фотосуреті.

Ұлы дала бейнелеу өнері өнертануында Абайдың көркемдік бейнесін зерттеу мәселесіне Қазақстанның көрнекті өнертанушылары Г. Сарықұлова, С. Барманқұлова, К. Ли үлес қосқан. Зерттеушілердің еңбегінде Абай образына сипаттама жасалғанымен бейнелеу өнеріндегі образы тұтастай өз алдына жеке дара зерттеу нысаны болған емес. Солармен қатар соңғы кезде Абай образын зерттеуде мұражай қызметкері Ү. Ибраева, Қарағанды университетінің профессорлары Н. Өтепбаев және Л.Р. Золотаревалар бірқатар зерттеу нәтижелерін ұсынды [8, 17 б.].

Қазақстан бейнелеу өнерінің даму тарихында Ұлы Абай образы суретшілердің негізгі шығармашылық тақырыптарының қатарынан орын алған. Абай образын жасауға бейнелеудің графика, кескіндеме, мүсін, қолданбалы өнер, дизайн салаларында шығармашылық еңбек ететін суретшілер, кескіндемешілер, мүсіншілер және қолөнер шеберлері қатысқан. Абай образын ашуда суретшілер портрет және тұрмыстық жанр мүмкіндіктерін көбірек қолданған. Абай шығармалары станоктық қондырғылық және монументалдық шығармалар жиынтығынан құрамдалады. Абай бейнесі бейнелеу өнерінің графика, кескіндеме, мүсін, қолөнер түрлерін қамтиды.

Абай образын зерттеуде негізгі көркемдік мәселенің бірі – Абай портреті. Абайдың алғашқы портреті көзі тірісінде салынған, композициясы фотосына қарап құрамдалған, көз көргендердің сипаттамаларына қарап сарапталған және «Абай жолы» романындағы М. Әуезовтың сипаттауымен салынған портреттер болып жүйеленген. Абайдың алғашқы портретін көзі тірісінде салған адам саяси сенімсіздігіне байланысты Дондағы Ростовтан қазақ жеріне жер аударылып келген әуесқой суретші П.Д. Лобановский. Суретші 1884 жылдан бастап Семейде тұрған. Осы кезде ол Абай портретін қалың қағаз бетіне қаламмен салған [3, 5 б.].

Қазақстанның кәсіби суретшілерінің ішінде Абай портретін алғаш салған Николай Иванович Крутильников. 1926–27 жылдары «Абай өлең жазу үстінде» деп аталатын портретін кенепке майлы бояумен салған. Н.И. Крутильниковтен соң Абай портретін салу дәстүрі 1930–40 жылдары жалғаса бастады. Абай суреттері түрлі материалдар бетіне де көлемді етіп орындала бастады [7, 15 б.].

Мұнан соңғы танымал туындылар – Абайдың графикалық портреттері. Ақын Абайдың портреттерін кеңес дәуірінде алғашқы салған суретшілер қатарында С. Қожықов, А. Исмайлов, Ә. Қастеев, А. Ғалымбаеваларды атауға болды. Абай образын жасауға көп еңбек сіңірген Әбілхан Қастеев 1945 жылы қолына кітап ұстаған Абай портретін бейнеледі. Суретші ақынның рухани даралығын адамдармен, қоршаған орта және пейзаждармен қоса байланыстырып суреттеді. Солардың ішіндегі киіз үй жанында, Абай туған ауылында, кең далада Пушкиннің кітабын ұстап тұрған қалпында бейнеленген картинасы реалистік тұрғыда қылқаламмен жазылған картиналар.

Абай бейнесін салған Қазақстан суретшілерінің арасында Айша Ғалымбаеваның орны бөлек. А.Ғалымбаеваның Бүкілодақтық мемлекеттік кинематография институтын бітіру кезінде жасаған

дипломдық жұмысы Абай образын жасаудан басталған. Мұнан соң суретші заңғар жазушы М.Әуезовтің «Абай әндері» киносценариіне эскиздер жасап, шынайы көріністі суреттерін салған. Олардың ішінде шоқтығы биік туындылар «Абай далада», «Абай киіз үйде», «Абай портреті» (1949 ж.), «Жұмыс істер отырған Абай. 1960» портреттерінің көркемдік өлшемдік деңгейлері жоғары болып шыққан. Мүсін өнерінде Абай образын жасау 1950 жылдардан бастау алады. Абай ескерткіштерінің ең тұңғышы – мыстан құйылған ескерткіш, қазақ мүсіншісі, Қазақстанның халық суретшісі Хакімжан Наурызбаевтың қолынан шыққан. Ұлы дала көлемінде халықтар арасында кең көлемде танылған шығарма – Алматы қаласында Республика сарайы қасындағы биік тұғырға орнатылған Абайдың киімімен түрегеліп тұрған дене мүсін ескерткіші.

Абай ескерткішін жасауға кең көлемде үлес қосқан мүсіншінің бірі – Ескен Серкебаев. Абай ескерткіштері мен кеуде мүсіндері Қазақстанның барлық қалаларында орнатылған. Оларды жасауда гипс, мрамор, бетон т.б. материалдар қолданылған. Сонымен қатар көлемді мүсін өнері саласында Абай мүсінін жасаған шебердің бірі – Д. Элбакидзе. Оның граниттен жасалған сол қолына кітап ұстап тұрған Абай ескерткіші 1977 жылы Семей қаласына орнатылған. Бұлармен қатар Абайдың мүсіндік портретін әр кезеңде Баки Урманче, Петр Усачев, Юрий Дорошев, Бек Төлеков, Зоя Береговая, Мұратбек Жанболатов, Петр Усачев сомдап шығарған. Бұл аталған өнер шеберлері Абай ескерткіштерін жасауға гипс, мрамор, мыс, гранит материалдарын көптеп қолданған. Абай ескерткіштерін формақұрау жағынан алып қарағанда оларды кейіпкер басын дара бейнелеу, кеудесімен бейнелеу, тұтас денесімен бейнелеу деп үш түрге бөліп қарауға болады [3, 24 б.].

Қазақстан бейнелеу өнеріндегі Абай образын жасауға көп еңбек сіңірген Қазақстанның Халық суретшісі, графика шебері Евгений Сидоркин. Суретшінің «Абай жолы» романына жасаған иллюстрациясы қазақ бейнелеу өнері тарихынан сызықтардың үйлесімділік құбылыстарымен көркемдік образ сомдаған өзіндік әсемдік өлшемдерімен ерекше орын алады. Қазақ халқының салт-дәстүрлерін жоғары көркемдік деңгейде көтеруден, бейнелеудің озық үлгісін көрсеткен суретші-график Е.Сидоркин Ұлы Абайдың көркем образын жасауда композициялық өзіндік стиль қалыптастырған. «Абай жолы» романына жасаған иллюстрацияларының халықтың абзал

азаматының жан дүниесін ұлттық болмысымен бірлікте көрсете білуімен, картина фонына басымдық беруімен, Ұлы дала елінің бейнелеу өнері тарихында өзіндік қолтаңбасымен, көркемдік өлшемдерімен белгілі болды. «Абай жолы» романының әлем тілдеріне аударылуымен бірге Е.Сидоркин есімі әлемдік бейнелеу аренасына шықты. Е.М. Сидоркин шығармашылығындағы озық туындылар «Жұт», «Қалыңдық», «Абайдың шешесі Ұлжан» және «Абай әжесі Зеремен» гравюралары қазақ бейнелеу тарихына қосылуымен елдің кеңістіктік өнері жоғары көркемдік бейнелеу өлшемдерімен толықты [5, 47 б.].

Бұнан соңғы танымал туынды – Абайдың графикалық портреттері. Қазақстан бейнелеу өнеріндегі Абай образының көп тараған саласының бірі кітап графикасы. Суретші-график И. Исабаев салған Абай шығармалары әлем халықтарының барлық тілдеріне аударылуы арқылы Абайдың графикалық образы әлем елдеріне танымал болды. Осы салада суретші-график И. Исабаевтың Абай шығармаларының көркемдік мазмұнын ашатын «М. Әуезов» атты графикасы, Абай өмірін бейнелеген сюжеттер, М. Әуезов романының кейіпкерлері бейнелері линогравюра техникасында орындалған. Олардың ішінде Абайдың жастық шағы, үйленуі, өз шәкірттеріне ақыл беріп тұрған кезі суреттелген [6, 23 б.].

Қазақстан суретшілерінің арасында ақынды әр түрлі техникада сомдаған портреттік жұмыстар қатары көптеп саналады. Л. Леонтьевтің кенеп бетіне майлы бояумен, Ж. Шарденовтың кескіндемемен салған бояулар үндестігі, О. Островскийдің ағашқа инкрустациялап жасаған туындыларының көркемдік өлшемдер деңгейлері жоғары. Осылардың ішінде белгісіз автордың Абайдың бейнесін үйеңкі жапырағы бетіне салған суреті де бар. Қолөнер шеберлері ерлі-зайыпты Григорий мен Анна Аткиндер бірігіп Абай портретін кестемен өрнектеген. Суретшілер А. Волощуктің «Абай Байкөкше ақынды тындауда», А. Кужеленконың «Абай мен жатақтар» шығармалары майлы бояумен орындалған, бояулар гармониясы өлшемдерінің биіктігімен көз тартады.

Шығыс Қазақстан өңіріне кеңінен танымал суретші Нұрбұлан Өтепбаевтың «Абайдың ақындық айналасы» атты графикалық сериялық туындыларында Ұлы Абайдың туып-өскен ортасын – графика өнерінің сұлу штрихтары, аспан мен жердің түстерінің үйлесімділігі, шынайы бейнелеу әдісін молынан қолдану арқылы ерекше сипатталған. Оның Еңлік пен Кебекке пана болған Орда

тауындағы «Үйтас», «Қарауыл төбе», «Бөрілі. Әуез қожа тумасы», «Көкен тауының көрінісі» атты туындылары Абай әлемін бейнелеу тілімен кеңейтетін ерекше мүмкіндіктер. Оның салған Абай портреті нақтылы фото өлшем бірліктерімен, ақын Абайдың отбасымен бірге түскен екі суретін негізге алуымен, бас сүйегінің конструкциялық құрылымының зерттелуімен, мінез-құлық ерекшеліктерін ескеруімен өлшенеді. Осы орайда Абай заманындағы киім, үй жиһаздары, құрал-саймандар көріністерімен сипатталатын М. Беляев, С. Протопов, К. Егоровтың шығармаларын да атап көрсетуіміз қажет.

Ұлы Абай тұлғасын бейнелеу, тек қана суретшілерді ғана емес, басқа мамандық иелерін де қызықтырған. Осы орайда – ҰҒА академигі, медицина ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі Мақаш Тыныштықбайұлы Әлиакпаровты айту орынды. Оның картиналарының басты тақырыбы – Абай жері. Мақаш Тыныштықбайұлы ақын мен табиғатқа байланысты 200-ден астам бейне шығармалар жазған. Шығармаларының басым бөлігі пейзаждар мен портреттер. Олардың ішінде «Абай-Шәкәрім» кесенесі, Абай аналары – Ұлжан мен Зере зираты, Кеңгірбай би мазары, Шыңғыстау, Архат тауларының әсем жерлері, табиғат аясы көркем бейнеленген акварельдік кескіндемелер бар. Мақаш Әлиакпаров Абай образын кең көлемде аша білген, кескіндемелік қырларымен танылған суретші. Ол Абай портретін бейнелеумен шектелмей қоршаған ортаны бейнелеу өлшемдеріне көңіл бөлген [10, 41б.].

Абайдың көркем бейнелік образын жасауға үлес қосқандар Қазақстанның барлық өңірлерінен табылады. Олардың қатарынан қарағандылық суретшілер В.Н. Малькеевичті, Т.А.Кеңесбаевты Р. Есіркеповті, С. Қалмаханұлын атауға болады. Суретші Райымқұл Есіркепов «Абай» (1968) портретін кескіндемемен салған. Суретші-кескіндемеші Сейтмахан Қалмаханұлының «Абайдың жасөспірім кезінде (Ибраһим 1964)», «Абайдың қара сөздері, Абай (1994)» шығармалары көрермен назарын ерекше аударған, қазақ бейнелеу өнерінен өзіндік орнын тапқан туындылар болды [8, 22 б].

Абай образын салуға өзіндік қолтаңбасымен келген суретшінің бірі шымкенттік – Суат Бегманов. Кескіндеме шебері С. Бегмановтың бұл суреті Абайдың 150 жылдық мерекесі қарсаңында салған кескіндемелік портрет, өзінің шынайылық бейнелеу әдісімен, кеуде портрет жазу сипатымен, тарихи фото сурет өлшемдерін негізге алуымен, ерекше көркемдік шешімін тапқан шығарма. Биылғы жылы

ЮНЕСКО белгілеуімен Абайдың 175 жылдығына байланысты АҚШ Абай портреті бейнеленген монета мен маркалар шығарды. Қазақстанда Абайдың 175 жылдық мерейтойына байланысты «Абай 175 жыл» атты логотип жобасы жарық көріп кең көлемде қолданысқа енді. Абайдың графикалық-логотиптік портреті қазіргі кезде бұқаралық ақпарат құралдарында кең түрде насихатталуда. Қазақстандағы Т.Жүргенов атындағы Өнер академиясын бітірген Ержан Танаевтың мурал техникасымен 2007 жылы Алматыдағы көп қабатты тұрғын үйдің тұтас қабырға бетіне салған Абай суреті ерекше көркем де тәрбиесі мол дүние.

Кескіндеме шебері С. Бегмановтың жазған Абай портреті

Бейнелеу өнеріндегі Абай бейнесін көркемдік өлшеу нәтижелері бізге Абайды бейнелеу өнері арқылы оқыту мен тәрбиелеу концепциясын келесідей құрылымда тануға мүмкіндік береді:

1. «Картинаны көркемдік өлшеу» курсы бойынша Абай образын көркемдік-өнертанымдық зерттеуді мынандай тақырыптарға бөлуге болатынын көрсетті, олар: Абайдың портретін реалистік және декоративтік бейнелеу әдістері; Ақын Абайды бейнелеу түрлері мен жанрлары; портреттері; ескерткіштері; маркалар мен логотиптері; Абайдың ескерткіші орнатылған орындары; Абайды бейнелеген суретшілер; Абайдың визуалды өнердегі көркемдік бейнесін талдау әдістері болып құрамдалатын өнертанымдық ақпараттарды қамтиды.

2. Абайдың көркемдік бейнесін «Өнер тарихы», «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі», «Тәрбие жұмыстарының әдістемесі»

пәндерін оқыту барысында қолдану: Абай бейнесін көркемдік өлшеу тәсілдері; Абай портреттері; Абайдың портретін көркемдік бейнелеу әдістерін оқу үйрену; Абай бейнесі арқылы композиция мен колорит түсініктерін оқыту; «Абай және бейнелеу өнері» курсының ұйымдастыру мазмұны; «Портрет» үйірмесін ұйымдастыру тақырыптарын біріктіреді.

3. «Абай» үйірмесін жалпы білім беретін мектепте ұйымдастыру: Абай бейнесін оқыту бағдарламасын жасау; Абай портреті тақырыбындағы сабақтарды ұйымдастыру; Қазақстан бейнелеу өнерінде Абай бейнесін талдау; Қазақстан бейнелеу өнері шеберлерінің шығармаларындағы Абай бейнесі арқылы эстетикалық тәрбие беру; Абай бейнесін көркем өлшеу әдістеріне талдау жасау бойынша жаттығулар орындау мәселелерін қарастырумен құрамдалады.

4. Абай бейнесін оқыту әдістемесі: бейнелеу өнерінде ақын образын бейнелеу шығармашылығы тарихын өлшеу әдістерін қолдана отырып анықталады; кезеңдерді өлшеу әдістерін қолдану арқылы ақынның портретін жасау; ұлы ақын бейнесін жасауға қатысатын суретшілердің қызметтері, ақын бейнесін өлшеу әдістемесі бойынша айқындалады.

«Картианы көркемдік өлшеу» курсы өнертанушылық, педагогикалық және әдістемелік дайындық теориясы мен практикасы мәселелерін қамтитын мазмұнмен әзірленген бағдарлама мен әдістеме бойынша көркем еңбектің болашақ маманын даярлаудың үшінші жылында ұйымдастырылады. «Абай портреті» үйірмесі жалпы білім беретін мектепте эстетикалық тәрбие беру мен көркемдік білім беру теориясы мен практикасы және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелерін қамтитын бағдарлама мен әдістеме бойынша ұйымдастырылады [9, 154 б.].

Абай бейнесін зерттеу нәтижелері, ақын бейнесінің теориялық талдауы келесі сұрақтарды қамтиды: мәселені зерттеу тарихы; бейнелеу өнеріндегі Абай бейнесін зерттеген өнертанушылар; Абай бейнесін көркемдік өлшеудің бірліктері: идея, композиция, колорит және түс шешімі, суретшінің шеберлігі, шебердің жұмыс стилі; Абай бейнесінің көркемдік білім берудегі, эстетикалық тәрбие және шығармашылық қабілеттерінің дамыту жолдары. Абай портретін белдік, кеуделік, түрегеліп тұрған, отырған қалыптағы көріністері, станокты, монументалдық, мүсіндік, графикалық, декоративтік портреттерге бөлуге болады. Абай бейнесін бейнелеу әдістері:

реалистік және декоративтік бейнеге бөлінеді. Абай бейнесі бейнелеу өнерінің графика, кескіндеме, мүсін, қолданбалы өнердің барлық түрлерін қамтиды. Сонымен бірге Абай бейнесі монументті, станокты, портреттік, пейзаждық, тұрмыстық жанрда жазылғандығы көрсетіледі. Сәндік портреттік бейнелер кілем бетіне, кітаптар, жарнамалық буклеттер және логотиптік бейнелер түрлерімен безендірілуімен анықталады.

Оқу үдерісінде бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдік өлшемдерін талдау «структурализм», «холизм», «нарратология» болып бөлінетін инновациялық көркемдік өлшеу әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Структурализм әдісін қолданып мұғалім – шығарма құрылымын анықтайды. Ол құрылым шығарма идеясы, композициясы, колориті немесе көлемі, орындау шеберлігі болып өлшенеді. Талдау барысында осы аталған өлшемдерге сипаттама жасалады. Бейнелеу өнеріндегі Абай образын талдау барысында структурализм әдісін қолдану – ақын бейнесінің көркемдік өлшемдерін толыққанды ашуға мүмкіндік береді.

Бейнелеу өнеріндегі Абай образын талдауда қолданатын ұтымды әдістердің бірі – нарратология әдісі «түсіндіру» және «баяндау» деген мағыналарды береді. Нарратология әдісі - шығарманың көркемдік өлшемдерін өнертанымдық тұрғыдан түсіндіре тұрып баяндайтын әдіс. Нарратология әдісін қолдану өнертанымдық білімнің беріктігін қамтамасыз ететін тәсілдер жүйесінен құрамдалады. Бейнелеу өнеріндегі Абай образын талдауда холизм әдісін қолдану өнертанымдық-педагогикалық іс-әрекеттердің ерекше үдерісі. Холизм «тұтастық» деген мағынаны білдіреді. Бейнелеу өнеріндегі Абай образын өнертанымдық талдауда холизм әдісін қолдану өнер шығармасының көркемдік өлшемдерін тұтастай ашуға қол жеткізетін тәсілдер жүйесін құрамдайды.

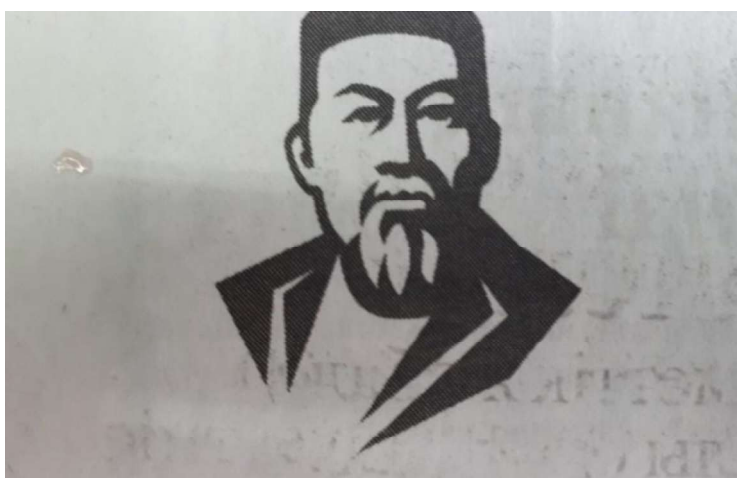
Болашақ мұғалімдерді бейнелеу өнеріндегі Абай образын көркемдік талдауға даярлау моделі: мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттерінен тұрады. Мотивациялық компонент бойынша бейнелеу өнеріндегі Абай образын көркемдік өлшеуге, қабылдау мен талдауға болашақ мұғалімдердің қызығушылығының, ұмтылысының болуымен сипатталады. Мазмұндық компонент болашақ мұғалімдердің Абай образын көркемдік өлшеу әдістемесі, структуралық өлшеудің, нарратологиялық өлшеудің, холизмдік өлшеу әдістерін қамтитын өнертанымдық-педагогикалық білімдерін меңгеруінен көрінеді. Іс-әрекеттік компонент – бейнелеу өнеріндегі

Абай образының көркемдік өлшемдерін структуралық талдау, нарратологиялық талдау, холистік талдау әдістерін сабақ барысында қолдану арқылы, оларға өнертанымдық көркемдік өлшемдер тұрғысынан сипаттама беру тапсырмасын орындаумен анықталады [7, 57 б.].

Бейнелеу өнеріндегі Абай образын көркемдік талдауға болашақ мұғалімдерді даярлаудың педагогикалық шарттары: бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдік өлшемдерін анықтау даярлығын оқу үдерісінде мазмұндық қамтамасыз ету; әдістемелік қамтамасыз ету; материалдық қамтамасыз ету; ұйымдастырушылық қамтамасыз етумен өлшенеді. Мазмұндық қамтамасыз ету оқу мазмұнының өнертанымдық талдау теориясы мен практикасының бірлікте берілетін бағдарламасының болуымен сипатталады. Әдістемелік қамтамасыз етуде бейнелеу өнеріндегі Абай образын көркемдік өлшем бірліктерін талдау әдістемесін оқыту технологиясымен қамтамасыз етілуі қарастырылады. Ұйымдастырушылық қамтамасыз ету білімгерлердің көркемдік өлшем бірліктерінің білімдер деңгейін диагностикалау, осы білім беру ісін жоспарлау, көркемдік білімді өлшеу бірліктерін меңгеруге бағытталған сабақтарды ұйымдастыру қызметінің нәтижесінен байқалады. Материалдық қамтамасыз ету бейнелеу өнеріндегі Абай образын көркемдік талдау өлшемдерін құрамдайтын білімдерін меңгеруге қажетті техникалық құрал-жабдықтар мен шеберханаларда, қондырғылардың, бояу түстерін өлшеу құралдарының қолданысқа дайын болуымен анықталады.

Бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдік өлшемдерін анықтау бағыттары бізге Абай образы бейнеленген шығармалардың көркемдік өлшемдерін талдау әдістерін айқындауға негіз болды: бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдігін өлшеу: туындының идеясын, композициясын, колоритін, шебердің орындаушылық шеберлік өлшемдерін сипаттаумен ерекшеленеді. Өнер шығармаларының көркемдік өлшемдерімен байланысты талдау түрлері: структуралық, холистік, нарратологиялық талдау болып бөлінеді. Бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдік ерекшеліктері: оның ұлттығы, халықтығы, даралығы, қайталанбастығы, т.б. болып тұтастықта бірігіп, жаңашылдық үдерісте бейнеленумен танылады. Бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдігін талдау әдістері: туындының образын, стилін, тарихын, авторын, оның шеберлік деңгейін анықтау тәсілдерінің жүйесінен құрамдалғанда нәтижелі болатыны көрінеді.

Бейнелеу өнеріндегі Абай образындағы көркемдікті өлшеу әдістері структуралық талдау – шығарманың көркемдік құрылымын идея, композиция, колорит, шеберлік деңгейлеріне бөлшектеп өлшеуді көрсетеді. Холизмдік талдау шығарманың әрбір жеке дара өлшемдер деңгейлерімен портреттерді тұтастыққа біріктіріп талдауды білдіреді. Нарратологиялық талдау: баяндау арқылы түсіндіруге, көркемдік өлшемдерді повестеу арқылы түсіндіруге, көркемдік білімді баяндап беруге арналған тәсілдер жиынтығынан қолданумен сипатталады.

Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойына арналған логотип

Қорыта айтқанда, бейнелеу өнеріндегі Абай образының көркемдік өлшем бірліктерін анықтау мақсатындағы зерттеу нәтижелері өнертанымдық өлшемдерді шығарманың көркемдік өлшемдері; дәстүрлі өлшемдері, шебердің шеберлік деңгей өлшемдері деп үш бөлікке бөлуге болатыны анықталды. Болашақ мұғалімдерді көркемдік өлшеуге даярлауда структурализм, холизм және нарратология әдістерін қолдану ұтымды болатынын тәжірибе көрсетті.

Білімгерлердің білімі қарапайым шығарманы көркемдік талдау білімінен бастап меңгеріп, белгілі елдің, дәуірдің, бейнелеу өнерінің дамуын өлшеуге дейінгі білім сатысына көтерілді. Болашақ мамандардың бейнелеу өнеріндегі Абай образын талдау дағдыларын қарапайым картинаның көркемдік өлшемін табудан бастап, белгілі шебердің шығармашылығының тарихи даму сипатын өлшеу деңгейіне дейін жоғарылады. Зерттеудің теориялық мәні өнертану мен бейнелеу

өнерін оқыту әдістемесіне қосылған үлесімен және болашақ бейнелеу мамандарын өнерді тануға даярлауға қажетті «Картина көркемдігін өлшеу» пәнін оқыту практикасына қосылған үлес болып саналады.

Әдебиеттер

1. Тоқаев Қ. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан. Егемен Қазақстан. 9.02.2020.
2. Әуезов М. Абай жолы. Роман. – Алматы: Жазушы, 1996. – 380 б.
3. Ибраева Ү. Абай әлемі – бейнелеу өнерінде // Егемен Қазақстан. 3 қазан. 2018.
4. Prankin N.S. Metrolojinin temelleri. – М.: Logolar, 2007. S.217.
5. Титенов В. З. Қазақстан халқының өнері. – Алматы: Өнер. 2017. – 280 с.
6. Туриспекова Х. Жаңа заман сәулеті. Кітап-альбом. – Алматы: Аспантау, 2018. – 200 б.
7. Ералин Қ. Бейнелеудің мамандық пәндерін оқыту әдістемесі. – Алматы: Эверо. 2018. 98 с.
8. Золотарева Л.Р. Педагогическое искусствознание. – Алматы: Білім, 2011. – 395 с.
9. Ералин Қ. Бейсенбеков Ж. Этнобұйымдардың көркемдік өлшем бірліктерін анықтау. // Абай атындағы Ұлттық педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» журналы, – Алматы, шілде, №3, 2019, 154–165 бб.
10. Әлиақпаров М.Т. Жанасу: Альбом. – Калининград: ГИПП «Янтар сказ» баспасы, 1997.

References

1. Toqayev Q. Abai jáne HHI ǵasyrdaǵy Qazaqstan. Egemen Qazaqstan. 9.02.2020.
2. Áýezov M. Abai joly. Roman. –Almaty: Jazyshy, 1996. –380 b.
3. Ibraeva Ú. Abai álemi – beineley ónerinde // Egemen Qazaqstan. 3 qazan. 2018.
4. Prankin N.S. Metrolojinin temelleri. –M.: Logolar, 2007. S. 217.
5. Titenov V. Z. Qazaqstan halqynyń óneri. –Almaty: Óner. 2017. –280s.
6. Týrispekova H. Jańa zaman sáyleti. Kitap-albom. –Almaty: Aspantaý, 2018. –200 b.
7. Eralin Q. Beineleydiń mamandyq pánderin oqytý ádistemesi. –Almaty: Evero. 2018. 98 s.
8. Zolotareva L.R. Pedagogicheskoe iskýsstvovedenie. Almaty: Bilim, 2011. –395 s.
9. Eralin Q. Beisenbekov J. Etnobuyymdardyń kórkemdik ólshem birlikterin anyqtaý. //Abai atyndaǵy Ulttyq pedagogikalıyq ýniversitetiniń «Pedagogika jáne psihologıa» jýrnaly, –Almaty, shilde, №3, 2019, 154–165 bb.
10. Əliaqparov M.T. Janasý: Albom. –Kaliningrad: GIPP «Iantar skaz» baspasy, 1997.

Özet

Makale, görsel sanatlarda “imge”, “sanatsal imge”, “portre”, “sanatsal boyut” kavramlarını tanımlamaktadır. Grafik, resim, heykel ustalarının sanatsal faaliyetleri, büyük bozkır şairinin sanatsal imgesini yaratmak için öne çıkmış uygulamalı sanatlardır. Güzel sanatlarda büyük bozkır şairinin imgesinin sanatsal boyutunun birimleri ölçülür: fikir, kompozisyon, renk, teknik. Sanatçının eserlerinde sanatsal ölçüm yöntemleri - grafik sanatçısı Abilkhan Kasteev, Evgeny Sidorkin, sanatçı ressam Nagimbek Nurmukammedov, Khakimzhan Nauryzbaev'in heykelinde ortaya çıkmaktadır. Modelin yapısı, programın içeriği ve sanatsal ölçüm yöntemleri şairin imgesi ile karakterize edilmektedir. Abay'ın görsel sanatlardaki imajını incelemek için yapılan deneysel bir çalışmanın sonuçları analiz edilmiştir. Genç kuşağın sanat eğitimi ve estetik eğitimi aracı olarak büyük şair Abai'nin sanatsal imgesinin incelenmesine yönelik metodik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: görüntü, sanatsal görüntü, sanatsal boyut, ideolojik içerik, kompozisyon kararı, bir resmin rengi, sanatçının yeteneği
(К. Ералин. Казакстан'ın güzel санатlarında Абай имgesi)

Аннотация

В статье будут даны определения таких понятий художественного искусства как «образ», «художественный образ», «портрет», «художественное измерение». Также в статье представлен обзор художественной деятельности мастеров графики, живописи, скульптуры, прикладного искусства, задействованных в создании образа поэта Великой степи Абая Кунанбаева. Конкретизируются размеры художественных образов поэта - идея, композиция, колорит, исполнительское мастерство. Будут определены методы художественного измерения в произведениях художника Абылхана Кастеева, Евгения Сидоркина, живописца Нагим-Бека Нурмухаммедова, скульптора Хакимжана Наурызбаева. Также описаны методы исследования художественных измерений художественного образа поэта, содержание программы и структурная модель. Проанализировав результаты практических исследований по изучению образа Абая в изобразительном искусстве, будет представлена инструкция по художественному и эстетическому воспитанию подрастающего поколения через образ Великого Абая.

Ключевые слова: образ, художественной образ, художественное измерение, идейное содержание, композиционное решение, колорит картины, мастерство художника.

(К. Ералин. Образ Абая в изобразительном искусстве Казахстана)